

Bo Rothstein: Sociala fällor och tillitens problem

SNS Förlag, Stockholm, 2003

Som titeln anger handlar boken om så kallade sociala fällor. Begreppet *sociala fällor* avser situationer där personer inte samarbetar trots att de skulle tjäna på att samarbeta. Dessa situationer uppstår när personerna inte vet om andra ska samarbeta eller ej. Det är därför inte rationellt för personerna att söka samarbete eller agera lojalt, eftersom eventuella fördelar med samarbetet endast utfaller om de andra också samarbetar. Detta är de sociala fällornas logik, som innebär att individuell rationalitet inte alltid ger kollektiv rationalitet (s 21f). Ett exempel på denna logik och dess konsekvenser som återkommer i boken är korruption.

Grundtesen i boken är att tillgången till socialt kapital och den tillit som därmed följer är avgörande för att såväl undvika som komma ur sociala fällor (s 15). I boken återfinns därför en omfattande diskussion om begreppet socialt kapital. Inom statsvetenskaplig litteratur utgår de flesta diskussioner om social kapital från Robert Putnams studie *Making Democracy Work* (1993, svensk översättning *Den fungerande demokratin* (1996)). Även Rothstein tar sin utgångspunkt i denna bok, men har ett kritiskt förhållningssätt till bokens definition av socialt kapital. Putnam definierar socialt kapital i boken som

förtroende, normer och nätverk, som kan förbättra samhällseffektiviteten genom att underlätta samordnade operationer (Putnam 1996, s 201).

Rothsteins främsta kritik mot denna definition är att den blir tautologisk (s 95ff). I definitionen ingår, hävdar Rothstein, de egenskaper som ska förklaras med socialt

kapital. Att förklara effektivitet och samarbete med ett begrepp som avser dessa egenskaper eller egenskaper som per definition ger dessa egenskaper blir tautologiskt. Det är alltså inte en sedvanlig önskan om att använda termen till en annan definition som ligger bakom Rothsteins kritik, utan istället en analytisk kritik av begreppets uppbyggnad. Denna kritik utmynnar dock inte i ett fullständigt fördömande av Putnams studie, tvärtom ges studien ett erkännande. Den må innehålla ett antal analytiska och empiriska fel, men den har ändå enligt Rothstein en förtjänst i att den stimulerar forskningen på ett sådant sätt att förståelsen om demokratins förutsättningar ökar. Om vi har fel på ett intressant sätt kan alltså även det ge bidrag till forskningen (s 90).

Istället för Putnams definition av socialt kapital föreslår Rothstein att begreppet socialt kapital konstrueras av två dimensioner (s 108ff). Den första dimensionen är kvantitativ och avser antalet sociala kontakter som en individ kan använda för att utföra uppgifter. Med denna dimension varierar det sociala kapitalet hos individer beroende på omfattningen av deras sociala nätverk. Den andra dimensionen är kvalitativ. Den avser huruvida individer har tillit till de andra individerna som ingår i de sociala relationerna. Med tillit avses individernas förhoppningar om andra aktörers framtida pålitlighet (s 111). Argumentet för bokens grundtes är sedan att vi handlar utifrån våra föreställningar om vad andra kommer att göra (s 22). Om vår föreställning är att andra individer är pålitliga kommer vi därför i större utsträckning att söka samarbete, än

om vi misstror andras pålitlighet. Den sociala fällan kommer därmed inte att fånga och lamslå oss om tilliten är hög.

Boken innehåller emellertid inte enbart begreppsliga diskussioner, utan även empiriska analyser (kap 4). Utifrån begreppets två dimensioner försöker nämligen Rothstein ge en bild av det sociala kapitalet i Sverige. Underlag från omfattande enkätundersökningar beträffande sociala kontakter i form av föreningsaktiviteter och informella nätverk (umgås med vänner) sammanställs tillsammans med uppgifter om mellanmänsklig tillit. Bilden som växer fram är en positiv bild av socialt kapital i Sverige. De sociala kontakterna är många och tilliten till andra är hög.

Om nu socialt kapital kan anses vara viktigt för att undvika och komma ur sociala fallor, hur skapas då socialt kapital? I min läsning av boken är det tre idéer som är framträdande när Rothstein besvarar denna fråga. För det första hävdar Rothstein att sättet som staten organiserar de institutioner som har till uppgift att genomföra besluten både kan skapa och förstöra socialt kapital (s 189ff). Till exempel, om det förekommer korruption kommer individerna att förvänta sig att varken tjänstemännen (som tar mutor och ger fördelar) eller andra personer (som ger mutor och får fördelar) är att lita på. Om individerna dessutom tvingas till att ge mutor för att få fördelar kommer de inte enbart att betrakta andra som opålitliga, utan även betrakta sig själva som opålitliga vilket kan förstärka deras misstro till andra. Med andra ordet, hur mötet mellan medborgarna och offentliga institutioner organiseras kan påverka tilliten till andra och därmed det sociala kapitalet. Om mötet bygger på likbehandling kan tilliten öka, men om mötet däremot innebär diskriminering kan tilliten minska. Detta resonemang

överförs i boken också till välfärdsinstitutioner. Medborgare som har kontakter med generella välfärdsinstitutioner förväntas uppvisa större tillit än de som har kontakter med selektiva välfärdsinstitutioner, vilka genom sin behovsprövning förväntas stimulera misstankar om fusk och partiskhet. Med en enkel analys visar Rothstein också att detta mönster återfinns empiriskt. De som hade genomgått behovsprövning, för t ex socialbidrag och förtidspension, hade klart lägre tillit än både genomsnittet och de som hade kontakt med generella välfärdsinstitutioner (s 191ff). Det är inte en dramatisk skillnad, men den är tydlig och intressant.

Idéen om institutioners betydelse för socialt kapital och tillit uppfattas inte som främmande (jfr Denk 2001). Det finns dock en risk för analytisk rundgång om idén används oförsiktigt. Till exempel, om sociala fallor som uppträder vid korruption ska förklaras kan det bli en tautologisk förklaring om de förklaras med att institutionernas tjänstemän är korrupta. Det är också viktigt att uppmärksamma att politik kan utformas utifrån erfarenheter av sociala fallor eller föreställningar om andras opålitlighet. Det kan till exempel vara så att välfärdspolitiken vilar på sådana erfarenheter och föreställningar. Däri ligger också en risk till analytisk rundgång. Om selektiva välfärdsinstitutioner snarare är uttryck för ett svagt socialt kapital än en förklaring till socialt kapital. Möjligheten med idén är insikten att erfarenheter av möten med institutioner och dess representanter kan skapa föreställningar om andras pålitlighet som kan överföras till andra relationer.

Den andra idén som framträder i boken är att tilliten till andra har sin grund i kollektiva minnen. Det kollektiva minnet består av föreställningar om det förflutna som

medlemmarna i en grupp delar och som därmed återfinns hos medlemmarnas förhållningssätt. Dessa föreställningar är varken givna av historien eller kulturella omständigheter. Enligt Rothstein skapas och förmedlas de av politiska eliter för att användas i den politiska kampen (s 238). Dessa föreställningar kan dock också få betydelse för människors tillit till andra. Då kollektiva minnen identifierar vilka som utgör "de andra" och ger en bild av dem, huruvida dessa är pålitliga eller inte. Om dessa föreställningar överförs till gruppens medlemmar kan de forma deras tillit till andra.

Med idén om kollektiva minnen öppnas för en intressant koppling mellan tillit och identitet, vilket tyvärr inte utvecklas i boken. Kollektiva minnen anses nämligen vara viktiga i uppbyggnaden av kollektiva identiteter. Därtill hävdar teorier att kollektiva identiteter främjar samarbete och känsla av solidaritet inom gruppen (jfr Miller 1995). Utvecklandet av kollektiv identitet skulle då också kunna vara ett sätt att hantera problemet med sociala fällor. Med detta uppstår givetvis frågor om hur identitet och tillit är relaterade till varandra, men också frågor om kollektiva identiteter kan förebygga och hantera sociala fällor oberoende av tillit eller om det förutsätts att det finns tillit.

Den tredje idén som är framträdande i boken är att tillit och politiska handlingar inte enbart grundas på nytta eller moral. Rothstein försöker att göra upp med två dominerande perspektiv inom statsvetenskap som förklarar tillit och politiska handlingar utifrån olika antaganden. Det rationella perspektivet förklarar handlingar utifrån att de är strategiska beteenden som utifrån ett system av incitament försöker att maximera egennytta. Det kulturteoretiska perspektivet betraktar däremot handlingar som adaptiva beteenden, vilka utifrån sociala normer

försöker i största utsträckning göra det moraliskt rätta (s 63ff; s 99ff). Rothstein hävdar, med vissa empiriska belägg, att handlingar inte ska förstås som antingen strategiska eller adaptiva. Handlingar grundas enligt Rothstein istället på en kombination av rationella nyttokalkyler och moraliska överväganden. Förvisso kan en av två komponenter vara mest framträdande, men det är ändå en kombination. På motsvarande sätt grundas också tillit till andra på kombinationer av uppfattningar om nytta och moral (s 108ff). Uppgiften för forskarna blir därför att empiriskt undersöka hur individer på olika sätt kombinerar de två komponenterna. Det kanske kan uppfattas som om Rothstein slår in öppna dörrar med denna idé, men så är nog inte fallet. Uppdelningen mellan perspektiven har varit markant inom statsvetenskap, samtidigt som den inte alltid har varit fruktbar för forskningens utveckling.

De tre framträdande idéerna representerar tillsammans med bokens diskussioner om begrepp och empiriska analyser en tydlig trend inom statsvetenskap. Denna trend innebär en individualisering av begreppet socialt kapital. Med begreppet avses egenskaper hos individer som är relaterade till deras förhållande till andra individer, vilket ger mellanmänsklig tillit en central roll. Detta kan jämföras med hur begreppet socialt kapital konstrueras i sociologisk litteratur, där begreppet avser egenskaper hos relationer som utmärks av samarbete (jfr Coleman 1990; Lin 2001). I termer av beroende respektive oberoende faktor, används alltså begreppet inom sociologi för att identifiera och precisera dimensioner i den beroende faktorn, medan begreppet används som oberoende faktor inom statsvetenskap. Individualiseringen av socialt kapital har dock även medfört att begreppet i allt mindre

utsträckning används för att förklara egenskaper hos relationer eller samspelet mellan personer (sociala interaktioner). Istället används begreppet främst för att förklara individers handlingar. Sammantaget har denna trend medfört att förståelsen om vad som konstituerar och utmärker samarbete som socialt fenomen i flera avseende är utvecklade i statsvetenskapliga analyser.

Sammanfattningsvis ger boken en bra introduktion till sociala fallor och tillit. Den innehåller en ordentlig forskningsöversikt och utförliga begreppsdiskussioner. Till detta kommer problematiserande diskussioner som säkert kommer att ge inspiration till studier inom fältet. Rothstein har tidigare i flera mindre arbeten introducerat viktiga teoretiska resonemang och empiriska resultat om socialt kapital i svensk forskning. Boken sammanför bidrag från dessa arbeten med nya perspektiv och uppslag till en intressant läsning.

Thomas Denk

Fil dr, forskarassistent i statsvetenskap
Karlstads universitet

Litteratur

- Coleman J S (1990) *Foundations of Social Theory*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Denk T (2001) "Tillit och politisk ordning" i Aronsson G & Karlsson J Ch (red) *Tillitens ansikten*. Studentlitteratur, Lund.
- Lin N (2001) *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Miller D (1995) *On Nationality*. Oxford University Press, Oxford.
- Putnam R D (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton. Svensk översättning (1996) *Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien*. SNS Förlag, Stockholm.